

Александрова Г. А., д.филол.н., ст. науч. сотр.,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Владимир Перетц и теоретико-методологические вопросы сравнительного литературоведения первой трети XX ст.

В статье рассматриваются теоретико-методологические проблемы сравнительного литературоведения первой трети XX ст., поставленные в трудах В. Перетца и В. Жирмунского, М. Яковлева, Б. Якубского. Исследуется переход к пониманию сравнительно-исторического метода только как приема в литературоведении, целью которого стало социологическое толкование произведения.

Ключевые слова: *сравнительный метод, методология, сопоставление, прием, заимствование, влияние, социология.*

G. A. Alexandrova, doctor of philology, senior staff scientist

Kyiv National Shevchenko University

V. Peretz and theoretical and methodological problems of comparative literature of the first third of the twentieth century.

The article deals with theoretical and methodological problems of comparative literature of the first third of the twentieth century, raised in the works of Peretz and Zhirmunsky, M. Yakovlev, B. Yakubskoh. Passing modulation is being following up to an understanding of the comparative-historical method only as a reception of literary criticism, which aims to become a sociological interpretation of the work.

Key words: *comparative method, methodology, comparison, taking, borrowing, influence, sociology.*

УДК 821.16.091

Астаф'єв О.Г., проф.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АРХЕТИПНА ОСНОВА ПОЕМИ ТОМИ ЄВЛЕВИЧА «LABIRYNT»

У статті розкрито символіку лабіринту в однойменній польській поемі Томи Євлевича (XVII ст.) та її діалогічність із творами Вергілія, Данте, Джеффри Чосера, Хосе-Луї Борхеса, Умбурто Еко, проаналізовано архетипну основу поеми, де виокремлено архетипи Мудрості Божої, Києва – Єрусалиму, паломництва, софійності, філософії серця, знання, духовного зору, прозріння. Символіка поеми Томи Євлевича є предтечею образу-метафори лабіринту в постмодернізмі, де він має багато різновидів: Вавилонська бібліотека, енциклопедія, універсум, різьма та ін.

Ключові слова: *історія лабіринту, символіка паломництва, Мудрість Божя, софійність, Київ - Єрусалим, постмодернізм.*

Поєма українського і білоруського поета XVII ст. Томи Євлевича «Labirynt» є вдячним матеріалом для її дослідження з погляду архетипної критики, оскільки її будівельною основою є архетипи – елементи колективного несвідомого, «первісні образи і символічні структури як «моделі» реальності». Повна назва твору: «Labirynt, abo droga zawikłana, gdzie piękna mądrość z powinności swey pp. Mohyłowianom y im niektórym w przedsięwzięciach swych podobnym krotsza y daleko lepszą drogę pokazuje. Napisana przez Tomasza Iewlewicza, studenta nauk wyzwolonych. Do Bratstwa młodszego Mohyłowskiego nowopoczętego, ku sobie cale uprzedzmeogo, et cetera, et cetera. W Krakowie, w drukarni Franciszka Cezarego. Roku P.1625» [2, 258]. Зберігся унікальний примірник цієї книжечки, який належить Центральному державному архіву давніх актів у Москві, оп. № 404 (б-ка, сейф, рос.), од. зб. № 21, у збірнику стародрукованих брошур колишньої Московської Типографської бібліотеки № 4217. Видав книгу Францишек Цезарій-старший, відомий краківський друкар і книгар XVII ст. [2, 252].

В основі твору – ідея лабірину, яка сягає давньогрецької міфології шостої книги «Енеїди» Вергілія, де описано ворота печери Сивіллі Кумської і на цих воротах зображений Критський лабіринт і його історія. Схожий на лабіринт і шлях до Мудрості божої — головного персонажа твору, саме мудрість веде діалог з «могилівськими братчиками»: «Mądrość swey mowy, iako pani można, Ma pospolicie, ma nieco z osobna: / Lecz ia ubogi z małym piorkiem szerzyć, / Jak mi kazała, nechcę się osmielić».

Лабіринт – це свого роду персоніфікація випробувань, і легко можна уявити собі, що колись він служив для доступу до певних святилищ, його могли розташувати так, щоб відповідні ритуали виконувалися саме у міру цього проходження. Тут ніби прихована ідея мандрівки в тому сенсі, що вона ототожнюється із самим випробуванням: «Wieźcie sobie na przykład (co więc czytywacie, / Y gdzie się o tym rzecz ma radzi słuchywacie) / Męża Macedońskiego, onego Wielkiego / Alexandra». Схожі мотиви зустрічаємо у творах Данте, Джеффри Чосера та ін.

Іншим прикладом подібної символіки є «паломництво»; у зв'язку з цим можна згадати про лабіринти, накреслені на плитах підлоги у деяких храмах, пройти якими вважалося «здійснити» паломництво у Святу землю. З образом Святої землі у творі асоціюється ім'я Соломона, він був взірцем мудрості, його храм, як відомо, знаходився на біблійній горі Морія, недалеко від Єрусалиму: «Wżdy on wielki Salomon w Zakonie był mądrym, / Y państwem umiętne sprawował też rządym». Утім, якщо лабіринт через підземелля (пекло) веде до Святої землі, місця для вибраних, то воно є «духовним центром, як і кожне місце ініціації» [6, 120].

Лабіринтом є, по суті, дорогою смерті і дорогою народження, досконалим образом світу, що відповідає стану «блукання» або ж паломництва. Латинське слово «peregrinato» (паломництво) вживалося у двох значення, про що, зокрема, пише Данте: у вузькому розумінні пілігрим (паломник) – той, хто йде до святого дому, і, в ширшому, той, хто перебуває на чужині, вигнанець. Паломник – християнин (homo viator), блукалець на земному шляху до Бога, причому блукання є не лише переміщенням у просторі, а й внутрішнім духовним процесом. Мета паломництва – порятунок душі через покаяння, воно відповідає християнській концепції життя *semper in via, semper in itinere* (завжди в дорозі), *peregrinato* – це шлях до святості, якщо не брати до уваги ідеалу чернечої осілості (*stabilitas loci*). Тому й здійснювалися мандрівки до Єрусалиму, Риму, у Венецію, до мощей апостола Марка, у Барі, до мощей св.Миколая та ін.

Щось подібне бачимо і в поемі Томи Євлевича, де блукання – це заклик покаятися і сповідатися у гріхах, і покровителькою тут знову ж таких виступає Мудрість. На думку Валерія Шевчука, «Мудрість у творі – персоніфікація філософії, наук та мистецтв, саме мудрість тісно пов'язана з освітою... Мудрість – посередник між Богом та людьми» [5:1, 281].

Петро Білоус пише, що вийти із «заплутаної дороги» у поемі можна лише за допомогою Мудрості. «У біблійній образній системі Мудрість (Премудрість) має персоніфікований лик, виражає «мудрість Божу». Особливо яскраво він постає у дидактичних книгах, зокрема в «Премудростях Соломона», «Премудрості Ісуса, сина Сирахового» [1:VI, 284].

У поемі фігурує Мудрість-Софія, бо вона схожа з мудрістю Божою, вона вибудовує і впорядковує світ. У києворуських літературних творах образ Софії пов'язується з «мудрістю Божою» («Слово про Закон і Благодать» Іларіона); три головні собори на Русі (у Києві, Новгородці, Полоцьку) названі на честь Софії; на давньоукраїнському ґрунті складається іконографія, де Мудрість-Софія належить до центральних персонажів.

Християнська ідея в українській культурі втілена в архетипі софійності світу. Сергій Кримський зауважує: «...Як пов'язати християнського Бога зі світом?.. Через концепцію софійності: буття є текстом Бога, а речі (при всій своїй побутовості) – алегоричним втіленням Божого слова. Бо «на початку було Слово, а Слово і Бога було, і Бог було слово». Отже світ є книгою Божої Премудрості» [3, 64].

Софійність світу – це не теоретичний феномен, а насамперед семіотична (знакова) реальність, де наочним виразом символів історії, держави та національних святинь є такі міста, як Константинополь, Єрусалим, Київ, що віддавна були центром паломництва. Київ – це святе місто, адже в ньому

відбулося хрещення Русі, бо 988 року князь Володимир довірив Київ Матері Божій, бо це місто було побудовано так само, як Єрусалим («Новий Єрусалим»), із Золотими Воротами, що нагадували Золоті Ворота, крізь які Христос в'їжджав до Єрусалиму), та ін. Київ із його центральним храмом Софії для Томи Євлевича є не просто давнім містом, перехрещенням торгових шляхів, комунікаційних та бойових маршрутів озброєних дружин, а перетином історичних часів та культури, містом «Божої Премудрості».

У літописі Нестора апостол Андрій сповіщає з благословенням: «Бачите гори оці? Яка на горах цих возія благодать Божа, і має бути город великий, і багато церков Бог воздвигне» [4, 14]. Ця легенда, окрім того, що розповідає про месіанську подорож апостола Андрія Дніпром на Північ, окремо висвітлює місце Києва як обраного Божим благословенням центру християнської цивілізації. Київ стає містом-символом, як і його історичні попередники Рим та Константинополь. Візантійська мислительна традиція перенесла колись ознаки Єрусалима на Константинополь. У XI столітті прийшов час Києва. У «Слові про Закон і Благодать» Іларіона Київ визначається як «Третій Рим», «Новий Єрусалим» значно раніше, ніж упав Константинополь та виникла концепція Філофея «Москва – Третій Рим».

Іларіон був свідком історичного перетворення Києва на «Новий Єрусалим» у пору «золотого віку» Київської Русі – за доби централізації держави Володимиром Великим та правління Ярослава Мудрого. Саме тоді ніби втілювалося в життя пророцтво апостола Андрія: зводилися кафедральні собори (Десятинна церква, Софійський собор), монастирські комплекси з церквами Св.Георгія та Св.Ірини, розбудовувалися чернечі обителі. Все це справді уславляло Київську Русь і Київ як центр східного християнства, призводило до зростання національної самосвідомості у руському суспільстві (напр., створення усупереч східній церкві пантеону руських святих, канонізація Бориса і Гліба та ін.).

Основним змістом «*Labiryntu*» є прославлення Мудрості, вона виступає персоніфікацією філософії, науки і мистецтва, і в той же час ототожнюється із божественною мудрістю Софії, Мудрість у Томи Євлевича амбівалентна – і «Божа премудрість», що зазнала впливу Візантії, і земна, світська, що свідчить про апофеоз самостійності мислення нової культури.

Хоча Євлевич у творі апелює до народу – «*zaczny Słowianski narodzie*», а точніше, звертається до молоді, він закликає її до навчання, отримання знань, із розкитком яких зв'язані стан держави, суспільства, політичних і воєнних справ, ставлячи в приклад Олександра Македонського («*Meża Macedońskiego, onego Wielkiego / Filipa bądź też, ousa iego*»). У дусі ренесансного гуманізму він звертається не лише до історії античності, а й до іс-

торії Київської Русі, її славного минулого, прославляючи його, закликаючи до відновлення її величі і мужності.

Різно виступає Тома Євлевич проти тих, хто зневажає мудрість, підмінюючи її своїми корисними цілями для того, щоб мудреці не розкрили їх підлості. Він критикує духовенство, індивідуалістичні й прагматичні настрої в тодішньому суспільстві і міщанському середовищі, особливо картає тих, хто в погоні за багатством розглядав науку, освіту, мудрість як щось непотрібне і зайве, а мудрих людей називав волоцюгами і драмоїдами, виганяючи їх із міст («Mieszczanie ście wprowadzie są od Boga uczczeni, / A w darach go nikomu nieupośledzeni; / Y oszem z łaski tego z wiele rzeczy macie, / W których ieszcze u wielu przodek otrzymacie»). При таких умовах ставлення до науки і освіти народ збивався з доріг, стоптаних предками, розвалювалася країна, церква, а люди, схильні до науки, тікали в пушу («Nie macie pisarza biednego, / Coby życzył oyczyźnie z serca uprzejmego: / Bowiem cudzostronni ptakom są podobni, / Gdy się wiia nad domem poki ieszcze głodni: / A skoro się naiedzą w kąty swoje leca, / Tak u was z lekkim workiem ci robotę klecą»). Поет засуджує незгоди, які сприяли ворожій експансії, зраду магнатів і шляхти, церковних вельмож, вчинки яких привели до прийняття унії, закликає до єдності, боротьба за право і волю народу. Він виражає віру в кращу долю рідного краю, надію на його захист Військом Запорізьким:

...W każdej krainie

Miedzy ludzkiemi uszy onych imię słyne.

Wopyska Zaporoskiego, wielce walecznego,

Wielce morzem y ziemią w Marsie skutecznego.

Мудрість, що є головним персонажем поеми Томи Євлевича, оцінює людей та їх учинки з погляду відповідності моральним імперативам. Оскільки Київ та пов'язана з ним київська культура є одним із духовних стрижнів генези греко-слов'янської цивілізації, то й Мудрість у поемі виявляє свою етнокреативну функцію, спираючись на ті чинники, які Дмитро Чижевський назвав основними у сфері національної духовності: це 1) найзначніші історико-культурні епохи в житті українського етносу, 2) народний світогляд і 3) його найцпрезентантніші мислителі.

Символіко-алегоричний характер Мудрості асоціюється з ейдосами та архетипами української культури, які справді виступають семіотичним феноменом кодування «платонівської реальності культурного тексту». Сергій Кримський, аналізує біблійні асоціації в українському менталітеті та звертає увагу на «особливий архетип осучаснення Старого Завіту, ідею його рівно вартості з погляду сьогодення з Новим Завітом». Католицтво, як відомо, виходило з ідеологеми Євангелія яка вищого компендіуму Біблії і вважало її

репрезентантом у сучасності. В українській традиції цінність Нового Завіту пов'язується із старозавітною традицією і рівновартістю для мирян усіх частин Біблії, спробою сполучення старозавітніх образів із новозавітніми. Не дивно, що в поемі Київ трактується як земна ікона «небесного Єрусалиму» («Kiedy miasto Kiiowskie siedm mil w okoł miało, / Abo gdy w sobie cerkwi pięć set zamykało»), мудрість асоціюється з премудрістю Божою («Jednym słowem przez Mądrość Bog sprawować raczy»), син у школі читає Псалтир («A w szkole się Psalterza wyuczywszy»). Взагалі архетип Старого Завіту, у розумінні автора, пов'язаний з літописами та історичною концепцією «Повісті минулих літ», які ґрунтуються на старозавітніх образах та осучаснені Іларіоном у «Слові про закон і благодать», з працями діячів Києво-Могилянської академії. Тому авторові прикро за виродження нинішнього культури, що лежать забутими і неторканими літописи і в требниках завелася міль («Więc też memoryały leżą tam na stole, / A spleśniałych biegaia po trebnikach mole. / A iakoż prze Bog ucza, nie umieją sami?»).

Як уже було сказано, Мудрість у поемі асоціюється із архетипом софійності. З концепцією софійності пов'язаний також архетип «філософії серця». Адже в традиції української культури на перше місце висувається не розум, а «серце», глибина людської душі. Мудрість, головний персонаж поеми, з одного боку, справді асоціюється із розумом («Z mey głowy ludzkie plemie, iakby z oceanu czerpa»; «Ustępuia: bądź siedzę, zamysł przed się spory. / A gdzie porwę goły miecz, lub rozumu strzałkę»), а, з другого, із серцем, душею («Przeto wam tylko, sercem swym chętliwym»; «Postępuiać, słyneła zachemi sprawami: Serca czerstwością, ogniem pobożności, wdzięcznym wzorem»; «Chwał Pańska zaostrzy bieg swoy w młodych sercach» і т.д.). Знаємо, що в українській літературі архетип «філософії серця» має багато контекстів: як принцип індивідуальності та людяності (Памфил Юркевич), як мікросвіт, вираження внутрішньої людини (Григорій Сковорода), як шлях до ідеалу та гармоніїз природою (Тарас Шевченко), як джерело надії, передчуття провидіння (Пантелеймон Куліш), як мандрівка душі у вічність, сферу добра й краси (Микола Гоголь).

Отже, у поемі «Labyrinth» Томи Євлєвича ми знаходимо ідейний ключ до розуміння архетипів української культури. Важливою особливістю київської культури було те, що вона була ареною широкої українсько-білорусько-польсько-російської взаємодії і розкривала потенції столиці на Дніпрі як «другого Єрусалима». Серед архетипів української культури домінують архетип Києва, ідея рівновартості Старого і Нового Завіту, архетип софійності та філософії серця, образи мудрості, знання, духовного зору, прозріння та ін. Київ зокрема і українська культура взагалі можуть розглядатися як семіотичний феномен чи текст, що кодує уявлення про Мудрість та «розумну ойкумену».

культурний лад буття, альтернативний хаосу ворожих щодо людини стихій.

У такій семантиці Київ є символічним уславленням світла мудрості, небесного захисту, сердечних глибин духовного піднесення та переборення «зовнішньої темряви». «Labirynt» Томи Євлевича є предтечею образу-метафори лабіринту у постмодернізмі («Сад розгалужених тропіків», «Дім Астерія», «Абенхакан ель Бохарі, що загинув у своєму лабіринті» Хосе-Луї Борхеса; «Ім'я троянди», «Мандрівка у гіперреальності», «Межі інтерпретації» Умбурто Еко та ін.). У постмодернізмі лабіринт має багато різновидів: як Вавилонська бібліотека, енциклопедія, універсум, ризома та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус П. Польськомовна поема Хоми Євлевича «Лабіринт»: між Ренесансом і Бароко // Київські полоністичні студії. Українсько-польські контексти доби бароко. Зб.наукових праць (упор. Ростислав Радишевський). – К., ВПЦ «Київський університет», 2004. – Т.VI. – С.282-288.
2. Кречотень В. З історії українсько-білоруського літературного співробітництва в першій половині XVII ст. // Українська література XVI-XVIII ст. й інші слов'янські літератури / Відп.ред. О.Мишанич. – К.: Наукова думка, 1984. – С.253-285.
3. Кримський С. Софійні символи буття // Кримський С. Запити філософських смислів. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
4. Повість врем'яних літ. Літопис (за Іпатським списком) / Пер., післяслово та коментарі В.В.Яременка. – К.: Рад. письменник, 1990.– 560 с.
5. Шевчук В. Тома Євлевич. «Лабіринт» // Шевчук В. Муза Роксоланська: У 2-х т. – К.:Либідь, 2004. – Кн.1. – 281-281
6. Knight Jackson W.F. Cumaean Gates, a reference of the Sixth «Eneid» to initiation pattern. – Oxford: Blaskwell, 1936. – 190 p.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2013

Астафьев А.Г., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Архетипная основа поэмы Фомы Евлевича «Labirynt»

В статье раскрыто символика лабиринта в одноименной польской поэме Фомы Евлевича (XVII в.) и ее диалогичность с произведениями Вергилия, Данте, Джеффри Чосера, Хосе Луи Борхеса, Умбурто Эко, проанализировано архетипную основу поэмы, где выделены архетипы Мудрости Божьей, Киева - Иерусалима, паломничества, софийности, философии сердца, знания, духовного зрения, прозрение. Символика поэмы Фомы Евлевича является предтечей образа-метафоры лабиринта в постмодернизме, где он имеет много разновидностей: Вавилонская библиотека, энциклопедия, универсум, ризома и др.

Ключевые слова: история лабиринта, символика паломничества, Мудрость Божия, софийность, Киев – Иерусалим, постмодернизм.

Astaf'ev O.H., prof.
Institute of Philology, Taras Shevchenko University of Kyiv

The archetypic basis of poem «Labirynt» by Thomas Yevlevych

The article deals with the symbolic of labyrinth in Polish poem «Labirynt» by Thomas Yevlevych (XVII century) and its dialog with literary works by Virgil, Dante, Geoffrey Chaucer, Jorge Luis Borges, Umberto Eco. Also the archetypic basis of this poem is analyzed. Archetypes of Wisdom Divine, Kiev – Jerusalem, pilgrimage, the sophian, philosophy of heart, knowledge, spiritual sight, an enlightenment were distinguished. Poem by Thomas Yevlevych is the forerunner of an image - of a metaphor of a labyrinth in a Postmodernism where it has many versions: the Babylon library, encyclopaedia, universum, rhizome, etc.

Key words: labyrinth history, pilgrimage symbolic, Wisdom Divine, the sophian, Kiev – Jerusalem, Postmodernism.

УДК 82-96

Бабенко М.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРИРОДА ЯК ОБРАЗ ГАРМОНІЇ БОЖОГО СВІТУ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ЛІРИЦІ

Стаття присвячена аналізу образу природи в сучасній філософській ліриці, специфіці функціонування психологічного пейзажу. Проблема розглядається в контексті традиційного для української літератури принципу сакралізації образу землі.

Ключові слова: психологічний пейзаж, лейтмотив, філософські образи, сучасна поезія.

Сучасна українська лірика позначена лейтмотивом усвідомлення величчя гармонії світу. На тлі кризи й нівелювання цінностей актуалізується пошук гармонії світу, в якому кожна жива істота знає своє призначення.

Метою статті є аналіз образу природи в сучасній філософській ліриці, вияв специфіки лейтмотиву гармонійного світоустрою.

Досягнення мети спонукає до вирішення таких **завдань**:

- 1) виокремити ключові філософічні образи сучасної української поезії;
- 2) розкрити особливості поняття «психологічний пейзаж»;
- 3) з'ясувати специфіку теми природи в сучасній філософській ліриці.